

Biljana Stojanović
Fakultet pedagoških nauka
Univerziteta u Kragujevcu
Jagodina
biljanastojanovic23@yahoo.com

UDK 159.922.74
373.211.24:159.923.3
159.923.2-053.4
Plenarno izlaganje

RAZVOJ SAMOPOUZDANJA DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Apstrakt. Samopouzdanje predstavlja pozitivno vrednovanje sebe i verovanje u sopstvene sposobnosti. Ono utiče na pojedince tokom čitavog života, a ključnu ulogu u formiranju i razvijanju samopouzdanja imaju bliske i detetu važne osobe, koje, pored porodice, čine vaspitači i deca u predškolskoj ustanovi. Budući da je samopouzdanje važna komponenta dečjeg emocionalnog razvoja, cilj ovog istraživanja je ispitivanje stavova vaspitača o načinima podsticanja samopouzdanja predškolske dece. Subjekti istraživanja su vaspitači (N=80) iz Predškolske ustanove „Pionir” u Jagodini. Rezultati pokazuju da vaspitači shvataju važnost razvijanja samopouzdanja kod dece, da koriste odgovarajuće načine za razvoj i podsticanje samopouzdanja i da na adekvatan način upućuju kritiku – ukazuju deci na greške. Kada je reč o najvažnijim faktorima, vaspitači u prvi plan ističu porodicu, dok mali broj njih prihvata svoju ulogu i odgovornost za proces formiranja samopouzdanja. Rezultati ovog istraživanja upućuju na neophodnost edukacije vaspitača u pravcu pružanja adekvatne podrške deci, kako bi se sprečile i ublažile neželjene posledice koje nisko samopouzdanje može imati na njihov opšti razvoj.

Ključne reči: samopouzdanje, svest o sebi, vaspitač, deca, predškolski uzrast.

UVOD

Jedna od najbitnijih karakteristika ljudskih bića – refleksivno mišljenje i metamišljenje, sposobnost da razmišljamo o načinu na koji mislimo, omogućava nam i da mislimo o tome *ko smo, kakvi smo i kako nas drugi vide*. Omogućava nam da se poredimo u odnosu na neki standard (npr. *Idealno ja*) i to je proces prisutan tokom čitavog našeg svesnog života. Ipak, taj se proces ne odvija neprekidno, nego je manje ili više naglašen u zavisnosti od osobina ličnosti i specifičnih situacija. Posmatrajući proces na taj način, dolazimo do termina *samosvest* koji predstavlja psihološko stanje u kojem su ljudi svesni svojih osobina, osećanja i ponašanja (Crisp & Turner, 2010).

Samopouzdanje se može definisati kao način na koji ljudi misle o sebi. Dečiji nivo samopouzdanja je evidentan u njihovom ponašanju i sta-

vovima. Ako deca misle dobro o sebi, dobra osećanja će se ogledati u tome kako se oni odnose prema prijateljima, nastavnicima, braći i sestrama, roditeljima i drugim. Samopouzdanje je nešto što utiče na pojedince tokom života, dakle – veoma je važno da roditelji i drugi odrasli pomognu deci da razviju zdrav nivo samopouzdanja (Zolten & Long, 2006). Samopouzdanje je nerazdvojivo prepleteno s našom procenom sopstvene sposobnosti za borbu sa svime onim čime nas život zasipa. Sve se to svodi na samopouzdanje – ugao iz kog merimo vlastitu uspešnost i vrednost (Usmar & Hibberd, 2014). Samopouzdanje je slika koju imamo o sebi, tj. posledica ili refleksija vlastitog mišljenja i verovanja o samome sebi. Tu sliku često gradimo na tuđem mišljenju o nama, na upoređivanju s drugima, na onome što (ni)smo ostvarili. Često smatramo da smo onoliko vredni koliko nas okolina smatra vrednima, važnima, pametnima, dobrih, uspešnima...

Kada je reč o samom pojmu samopouzdanje, u domaćim akademskim člancima postoji očigledan konsenzus da se za ovaj pojam koristi termin *samopoštovanje*, i ako to nije najprecizniji prevod, jer se na taj način naglašava emocionalni, a zanemaruje onaj aspekt samoprocene koji se odnosi na pouzdanje u sopstvene sposobnosti i kapacitete. Zato se u literaturi kao sinonim za ovaj pojam može koristiti i termin *samopouzdanje*, koji se takođe definiše kao pozitivno vrednovanje sebe i verovanje u sopstvene sposobnosti (Vidanović, 2006). Stoga su u ovom radu *samopoštovanje* i *samopouzdanje* shvaćeni kao sinonimi, jer se oba termina mogu koristiti u kontekstu samoprocene (eng. *self-esteem*).

Samopouzdanje i samopoštovanje su u tesnoj vezi sa pojmom o sebi. U većini definicija, svest o sebi se opisuje kao ukupnost opažaja, misli, osećanja, ocena i predviđanja osobe o sebi kao iskustvenom objektu, kao učesniku u interakciji sa fizičkim i socijalnim okruženjem. Prema Rozenbergu i Kaplanu (Rosenberg & Kaplan, 1982), među istraživačima koji se u raznim područjima sreću sa pojmom o sebi, postoji saglasnost u nekoliko osnovnih pitanja. *Prvo*, svest o sebi se shvata kao subjektivna pojava, kao jedna od komponenti fenomenskog polja osobe. *Drugo*, svest o sebi je produkt socijalne interakcije. Osoba konstruiše sliku o sebi pod uticajem socijalnog iskustva. Sredina utiče na stvaranje svesti o sebi, ali osoba je onaj agens koji tu svest konstruiše, izgrađuje, održava i menja. *Treće*, svest o sebi značajno utiče na mišljenja, osećanja i ponašanje osobe u odnosu na iskustvene objekte (Havelka, 2012). Opšti stav je da je svest o sebi iskustvena tvorevina, da se javlja u ranom detinjstvu i razvija tokom života, proširuje svoje funkcije, zadržavajući osnovne strukturne odrednice bez znatnih promena.

Koncept samopouzdanja počinje da se razvija u najranijoj fazi života. Od samog početka, beba uči reakcije i način viđenja sebe u odnosu na druge ljude. Već sa osamnaest meseci, dete ima jasnu viziju o sopstvenom drugačijem i specifičnom identitetu. Dalje formiranje pojma o sopstvenom „ja“ je rezultat procesa socijalizacije. Zato, primarni pojam o sebi dete stiče u svojoj porodičnoj grupi, kroz odnose sa roditeljima i drugim članovima porodice, kroz identifikaciju sa njima, kroz pohvale i pokude koje čuje od roditelja, kroz njihova očekivanja itd. (Bolyn, 2013). Sledeća i vrlo važna grupa u koju dete stupa je predškolska ustanova, u kojoj vaspitači i druga deca predstavljaju „značajne druge“ osobe, to su *generalizovani drugi* (prema Mid, 1934), pod čijim uticajem se razvija samopouzdanje. Dete uči ono što drugi govore o njemu, i to najbolje uči ono što doživljava kao pohvalu, kao pozitivnu informaciju. Već u drugoj i trećoj godini može se zapaziti da deca u igri primenjuju na sebe ocene koje su čula od roditelja. Sa godinama dolazi do internalizovanja tih ocena. Analizom ponašanja se može utvrditi da je došlo do usvajanja niza standarda vrednovanja i da su ti standardi sve više nezavisni od konkretne situacije, da odražavaju ono što je opšte i invarijantno u vrednosnim obrascima društvene sredine (Havelka, 2012).

Koliki je značaj razvoja samopouzdanja, pokazuju mnogobrojna istraživanja u kojima je visoko samopouzdanje povezivano sa nižim nivoom emocionalnog distresa (Sedikides et al, 2004), uspešnijim prevladavanjem stresa (Greenberg et al, 1992) i zdravijim stilovima života (Vohs et al, 1999). Značaj podsticanja samopoštovanja potvrđuju brojni klinički psiholozi koji samopoštovanje uzimaju kao kritički indeks za mentalno zdravlje. Empirijska istraživanja su potvrdila vezu između visokog samopoštovanja i zadovoljstva svojim životom. S druge strane, nisko samopoštovanje je povezano sa depresijom, anksioznošću i neprilagođenim ponašanjem (Gera i Dotlić, 1996).

Treba naglasiti, da samopouzdanje znači lično samoprihvatanje. Razvijanje pozitivnog samopouzdanja nije „Ego trip“. Niste zaljubljeni u sebe u egoističnom smislu. Jednostavno shvatate da ste zaista jedinstven i vredan pojedinac; onaj ko ne treba da impresionira druge svojim dostignućima i materijalnim dobrima. U stvari, osoba koja sebe stalno hvali ima jedan od klasičnih simptoma lošeg samopouzdanja. Nisko samopouzdanje počinje kada dete napravi prvu grešku i kada mu se kaže da je „loša devojčica“ ili „loš dečak“. I kada ono to pogrešno protumači i doživi da je „loše“, a u stvarnosti su samo njegovi postupci bili „loši“. Istina je u tome da ne postoji takva stvar kao „loše dete“. Jedino „loše“ u svakom detetu je nedostatak svesti o tome šta daje pozitivne rezultate (Anthony, 2003). U tom kontekstu, nisko samopouzdanje je povezivano sa višim ni-

voom psihološkog distresa, depresijom, anksioznošću (Tennen & Affleck, 1993; Bernet, Ingram & Johnson, 1993).

Deca sa samopouzdanjem imaju osećaj unutrašnje vrednosti, koji im pomaže da spremno dočekuju izazove i rade kooperativno sa drugima. Kada deca ne razvijaju samopouzdanje, imaju tendenciju da se fokusiraju na promašaje umesto na uspehe, probleme umesto na izazove i teškoće umesto na mogućnosti. Dete mora da zna da roditelji i vaspitači brinu o njemu i da ga prihvataju, bez obzira na to na kakve izazove nailaze u prihvatanju deteta kao ličnosti, pa čak i kada ne odobravaju njegovo ponašanje (Zeigler-Hill, Besser & King, 2011).

Samopouzdanje omogućava deci na predškolskom uzrastu da prilikom rešavanja zadataka imaju osećaj postignuća. Ona na taj način razvijaju osećaj odgovornosti i poverenje u sebe, što dovodi do zdravog i stabilnog samopouzdanja. Predškolci sa zdravim samopouzdanjem sebe vide pozitivno, zadovoljni su sobom i imaju pozitivan pogled na život. Ova deca takođe imaju tendenciju da budu fleksibilna i spremna da preuzmu rizik, jer imaju veću self-efikasnost od predškolaca sa niskim samopouzdanjem. Predškolska deca koja imaju nizak nivo samopoštovanja imaju negativnu sliku o sebi i nedostatak poverenja u sebe i svoje mogućnosti. Ona zavise od drugih i njihove pomoći da ostvare zadatke, imaju osećaj frustracije i nemaju toleranciju kada se stvari ne odvijaju na način kako su ona to zamislila (Fiorentino, 2004).

Posebno treba uzeti u obzir rezultate savremenih istraživanja, koja pokazuju promene u nivou samopouzdanja tokom različitih razvojnih perioda. Jedna od skoro objavljenih longitudinalnih studija govori u prilog tome da samopouzdanje raste tokom ranog i srednjeg odraslog doba, doživljava svoj vrhunac oko šezdesete, da bi se tokom starosti umanjivalo pod uticajem promena u socio-ekonomskom statusu i psihofizičkom zdravlju (Orth, Trzesniewski & Robins, 2010; Sava et al, 2011). Savremena istraživanja u domenu samopouzdanja (Kernis, 2005; Franck & DeRaedt, 2007), navode da ne možemo govoriti o samopouzdanju kao o kategoriji, već da se radi o dimenzionalnoj pojavi. Dalje, navodi se da visoki skor na meri samopouzdanja ne mora nužno predstavljati poželjnu osobinu sa aspekta mentalnog zdravlja ličnosti. U poslednjoj deceniji, rezultati više istraživanja govore u prilog tome da između dva ekstrema (visoko – nisko samopouzdanje) postoji mnoštvo međupojava koje određuju da li će visoko samopouzdanje biti u korist ili na štetu individue (Swann, Chang-Schneider & McClarty, 2007; Brown, 2010). Možemo zaključiti da korišćenjem nivoa samopouzdanja, bez uzimanja u obzir ostalih aspekata ovog konstrukta, ne dobijamo kompletnu sliku o tome kakvu ulogu samopouzdanje ima u psihološkom i socijalnom funkcionisanju čoveka.

Mnoge teorije stavljaju akcenat na socijalni milje kao važan faktor u samoproceni i izgrađivanju samopouzdanja. Više autora govori o tzv. simboličkom interakcionizmu kao procesu u kojem ljudi internalizuju ideje i stavove iskazane od strane značajnih drugih ljudi u njihovim životima (Heatherton & Wyland, 2003).

Kao što je pomenuto, porodična sredina je najvažnija, jer predstavlja osnovu za dalji ukupan razvoj, a samim tim i razvoj samopouzdanja. Međutim, nas posebno interesuje koja je uloga predškolske ustanove, a posebno vaspitača u razvoju dečjeg samopouzdanja. Autori (Cacciatore et al., 2009; Aho & Lejn, 2004) tvrde da razvoj samopouzdanja dece uvek zahteva interakciju sa drugima i okolinom. „Na ovaj način deca dobijaju povratne informacije o svom podsvesnom ponašanju, stavovima i vrednostima. Nakon što je dete postalo svesno ovih procesa, oni se mogu menjati i razvijati, i na taj način dečija ličnost može da raste” (Aho & Lejn, 2004: 13). Pored toga, boravak u grupi omogućava da pojedinci deluju drugačije u grupnim situacijama, takođe, snaga grupe zasniva se na različitosti. „Pozitivne krize i sukobi tako stvaraju nove šanse za razvoj” (Haapaniemi & Raina, 2005: 107). U predškolskoj ustanovi je bitna atmosfera u kojoj deca iskazuju sebe i slobodno izražavaju svoj jezik i kulturu, jer će samo tako vaspitači valjano upoznati decu i imati uslove za razvoj njihovog samopouzdanja (Bolyn, 2013). Vaspitači mogu da podstiču dečje samopouzdanje na više načina: da deci daju mogućnosti da se izražavaju na različite načine; da izbegavaju da kritikuju detalje u detetovom ponašanju, ako to može da ga prekine i uznemiri u slobodnom izražavanju; kad god je moguće, da se deca ohrabruju i da im se da podrška; da se ukaže poštovanje dečjim iskazima tako što će se redovno beležiti i priključivati ostalim dečjim radovima; omogućiti detetu slobodan izbor; poštovati ritam i stil pojedinog deteta; da se uvažava slabljenje ili gubitak detetovog interesovanja, kao dovoljan razlog za prekid u započetim aktivnostima (Gera i Dotlić, 1996).

Kada govorimo o ulozi vaspitača, vaspitač može da pomogne deci da poboljšaju samopoštovanje u zavisnosti od toga koliko je vaspitač značajan za njih (Borba, 2003). Vaspitači treba da steknu poštovanje i poverenje dece, i da budu istinski zainteresovani i spremni da ih podrže. Borba dalje ističe da je za razvoj samopoštovanja „značajan drugi” (vaspitač), odgovoran za organizovanje okruženja koje podržava izgradnju samopoštovanja. Da bi se to obezbedilo, odgovarajuće okruženje treba da bude ohrabrujuće, da odražava prihvatanje i brigu o deci (Borba, 2003; Anttila & Saikkonen, 2012). O tome je govorila i Marija Montesori, ističući da unapređenje dečjih prirodnih tendencija ka redu i orijentaciji u Montesori okruženju pruža deci osećaj samopouzdanja. Ona se nalaze na mestu na

kojem mogu da se snađu zbog čega se osećaju sigurno. Ovaj osećaj sigurnosti nije samo rezultat toga što imaju ljubaznog vaspitača na koga mogu da se oslone, već prirodan rezultata činjenice da su na mestu gde imaju poverenja u svoje sposobnosti. Ovde se radi o psihološkoj sigurnosti, koja je delom rezultat dobro strukturirane sredine koja detetu daje impuls da pokuša da se suoči s nepoznatim, uključujući neprijatnosti u životu (Lillard, 2014).

Podsticanje samopoštovanja se postiže takvim promišljanjem i odmevanjem očekivanja koja se stavljaju pred dete da ih ono može ispuniti i doživeti uspeh. Utvrđeno je da na dečje samopouzdanje neposredno utiče to koliki je obim detetovog iskustva sa uspesima i neuspesima (Gera i Dotlić, 1996). To potvrđuju i drugi autori, poput Miljković i Rijavec (2005), koji kažu da ništa ne deluje tako dobro na razvoj samopouzdanja kao uspeh. Osećaj samopouzdanja je najveći kada dete pokuša učiniti nešto što mu je teško, jako se oko toga potruži i tada, nakon više pokušaja, uspe. Tada se javlja ideja: *Ako se zaista potrudim, mogu uspeti*. To je tipičan način razmišljanja samopouzdanih ljudi. Zato moramo omogućiti deci da dožive uspeh. Moramo ih dovoditi u različite situacije kako bi otkrila u čemu su dobra. Deca uče i razvijaju se pokušavajući učiniti nove stvari. Za to im je potreban podsticaj i ohrabrenje. Moraju naučiti da ne mogu doživeti uspeh ako ne pokušaju i da je normalno da će nekad uspeti, a nekad i ne (Miljković i Rijavec, 2005; Bolyn, 2013; Milovanović, 2014).

Polazeći od značaja koji samopouzdanje ima u razvoju dece, mišljenja smo da je neophodno da vaspitači poznaju prirodu i mehanizme razvoja samopouzdanja kod dece kao i moguće posledice formiranja negativne slike o sebi na njihov ukupan razvoj.

METOD

Imajući u vidu veliku važnost razvoja samopouzdanja u razvoju ličnosti, cilj našeg istraživanja je bio da ispitamo stavove vaspitača o načinima podsticanja i razvoja dečjeg samopouzdanja. U skladu sa ciljem, postavljeni su sledeći zadaci istraživanja: 1. Utvrditi šta vaspitači podrazumevaju pod pojmom samopouzdanje; 2. Ispitati stavove vaspitača o pokazateljima dečjeg samopouzdanja; 3. Ispitati kako vaspitači vide svoju ulogu u razvoju dečjeg samopouzdanja; 4. Utvrditi koji su najvažniji faktori za razvoj samopouzdanja po mišljenju vaspitača; 5. Ispitati u kojim situacijama vaspitači hvale decu sa kojom rade; 6. Utvrditi načine na koje vaspitači deci ukazuju na greške.

Uzorak istraživanja su činili vaspitači (N = 80) iz Predškolske ustanove „Pionir“ u Jagodini.

Instrument. Za prikupljanje podataka o stavovima vaspitača o razvoju dečjeg samopouzdanja korišćen je upitnik konstruisan za potrebe istraživanja. Upitnik za vaspitače sadrži 6 pitanja. Sva pitanja u upitniku su otvorenog tipa, jer smo želeli da izbegnemo mogućnost davanja društveno poželjnih odgovora. Namera nam je bila da vaspitači sami promišljaju o načinima na koje podstiču samopouzdanje kod predškolske dece i da daju autentične odgovore.

REZULTATI I DISKUSIJA

Prvo pitanje u našoj anketi bilo je pitanje *Šta podrazumevate pod pojmom samopouzdanje?* Odgovori vaspitača svrstani su u 6 kategorija. U Tabeli 1 prikazani su odgovori vaspitača.

Tala 1. *Šta podrazumevate pod pojmom samopouzdanje?*

Kategorije odgovora vaspitača	f	%
Vera u sopstvene sposobnosti	50	62.5
Istupa pred drugima, ispoljava svoja osećanja i mišljenje	8	10.0
Samostalno donošenje odluka	6	7.5
Svesnost o sopstvenim vrlinama i manama	6	7.5
Spremnost da se uradi nešto novo	6	7.5
Osećaj zadovoljstva	4	5.0

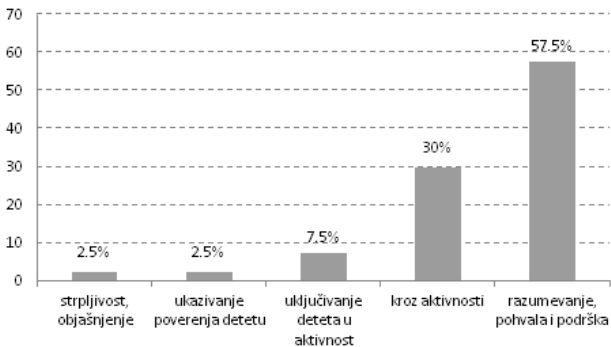
Najveći broj vaspitača (62.5%) definisao je samopouzdanje kao poverenje u svoje sposobnosti. Ostali odgovori su skoro izjednačeni kada je u pitanju frekvencija, ali je jasno da odgovori poput: samostalno donošenje odluka, spremnost osobe da slobodno izražava svoja osećanja i mišljenje, svesnost o sopstvenim sposobnostima i nedostacima, u suštini predstavljaju obrazloženje i pojašnjenje toga šta znači poverenje u sebe. Ovakvo definisanje samopouzdanja od strane vaspitača se poklapa sa viđenjem mnogih autora (Zolten & Long, 2006; Havelka, 2012; Usmar & Hibberd, 2014) koji navode slične ili identične karakteristike osoba sa visokim samopouzdanjem.

Drugim pitanjem, koje glasi: *Po Vašem mišljenju, koji su pokazatelji da dete ima razvijeno samopouzdanje?*, želeli smo da ispitamo na koji način vaspitači procenjuju pokazatelje ili nedostatak samopouzdanja kod dece.

Vaspitači su na sličan način odgovorili kao i na prvo pitanje, s tim što su sada više bili usmereni na konkretna ponašanja dece. Tako da je najveći broj vaspitača (42,5%) naveo da je jedan od pokazatelja visokog samopouzdanja slobodno i spontano ispoljavanje osećanja, misli i želja, kao i da takvu decu odlikuje istrajnost u namerama. Nešto manji broj ispitanih vaspitača (27,5%), naveo je da se samopouzdanje kod dece manifestuje tako što takva deca češće i slobodnije stupaju u kontakt sa drugom decom i odraslima. Zanimljiv odgovor dalo je 15% vaspitača, koji su naveli da deca sa visokim samopouzdanjem ne odustaju kada naiđu na prepreku. Mali broj vaspitača naveo je da su to deca spremna da pomognu drugima.

Jedno od najvažnijih pitanja za ovaj rad jeste uloga vaspitača, kao „značajnog drugog“ (Borba, 2003; Anttila & Saikkonen, 2012) u razvoju dečjeg samopouzdanja. Postavili smo pitanje vaspitačima kako oni vide svoj doprinos, koje su njihove uloge i načini na koje podstiču razvoj samopouzdanja kod predškolske dece. Rezultati su prikazani na Grafikonu 1.

Grafikon 1. Kako podstičete razvoj samopouzdanja kod dece?

Analizirajući dobijene odgovore, uočavamo da je više od polovine (57,5%) ispitanika kao način podsticanja i razvijanja samopouzdanja, navelo razumevanje, pohvalu i podršku deci. Ovaj podatak je veoma značajan, ako se uzme u obzir uzrast dece kada su ona vrlo osetljiva i ranjiva, zbog čega su im potrebna ohrabrenja i podrška odraslih, zahvaljujući kojima će steći sigurnost u svoje snage, potrebnu za prevazilaženje brojnih teškoća na koje će naići u procesu razvoja i učenja (Kamenov, 1990). Čini se da vaspitači dobro procenjuju potrebe dece i svesni su snage pohvale i podrške od strane drugih, o čemu govore Miljković i Rijavec (2005), Gera i Dotlić (1996), Bolyn (2013) i drugi. Oni vaspitači (30%) koji su odgovorili da podstiču decu kroz aktivnosti, izjasnili su se da to čine kroz igre uloga, radionicu na temu „Razvoj samopoštovanja“ i kroz rešavanje problem-si-

tuacija. Mali broj ispitanika naveo je kao načine podsticanja uključivanje dece u aktivnost, uspostavljanje poverenja, strpljivost i objašnjavanje, što više deluje kao način umirivanja dece, nego kao podsticanje razvoja njihovog samopouzdanja.

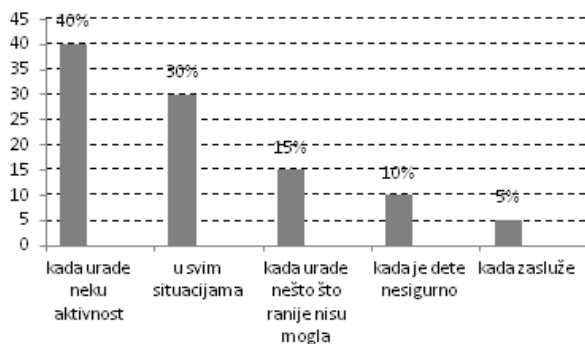
Kada je reč o faktorima koji utiču na razvoj samopouzdanja, vaspitači su uključili različite kriterijume, pa je najveći broj (57,5%) naveo porodicu kao najznačajniji faktor za razvoj samopouzdanja kod dece, dok je 30% vaspitača navelo pohvalu kao najvažnije sredstvo podsticanja samopouzdanja. Mnoga istraživanja potvrđuju činjenicu da dete svest o sebi formira pre svega u porodici, pod uticajem roditelja i drugih članova i da su ta prva iskustva nezamenljiva i najvažnija kako za ukupan dečji razvoj, tako i za njegovo samopouzdanje. Pomoći detetu da razvije svoje samopouzdanje jedan je od najvažnijih zadataka roditelja, jer da bi dete volelo sebe, a to je nužno za unutrašnje samopouzdanje, mora imati osećaj da ga roditelji vole (Miljković i Rijavec, 2005). Međutim, u sagledavanju dobijenih rezultata, zabrinjava podatak da je samo 15% ispitanih vaspitača navelo predškolsku ustanovu i vaspitača kao važan faktor u razvoju dečjeg samopouzdanja. Uzimajući u obzir činjenicu da veliki broj dece pohađa predškolsku ustanovu i u njoj boravi veći deo dana, jasno je da deca provode vreme sa vaspitačima više nego sa svojim roditeljima, te vaspitači postaju jednako važne osobe, čiji je uticaj na razvoj dece neosporan. Da li su odgovori vaspitača pokazatelj da porodicu smatraju nezamenljivim faktorom u razvoju samopouzdanja ili su znak izbegavanja sopstvene odgovornosti, ostaje nejasno. Pretpostavljamo da je ovo jedan od nedostataka upitnika koji je korišćen.

Da bismo ispitali načine na koje vaspitači podstiču decu i daju im podršku postavili smo im sledeće pitanje: *U kojim situacijama hvalite decu sa kojom radite?* Odgovore smo podelili u pet kategorija i prikazujemo ih u Grafikonu 2.

U odgovorima najvećeg broja vaspitača (40%) koji su se izjasnili da hvale decu kada urade neku aktivnost, pronalazimo objašnjenja da se te aktivnosti odnose na sređivanje sobe, samostalno rešavanje sukoba, kada pomognu jedni drugima i sl. To nije slučaj kada je u pitanju 30% vaspitača, koji su naveli da hvale decu u svim situacijama. Nismo dobili obrazloženje, pa je naša pretpostavka da „nisu imali vremena“ ili možda nisu mogli da imenuju situacije u kojima pohvaljuju decu. Odgovor 15% ispitanika, koji su naveli da hvale decu kada urade nešto što ranije nisu mogla, pokazuje istinsku osetljivost vaspitača i omogućavanje jednog od osnovnih preduslova razvoja samopouzdanja, a to je omogućiti detetu doživljaj uspeha. U ovu grupu mogu se svrstati i odgovori 10% ispitanika, koji su naveli da hvale decu koja su i kada su nesigurna. Pohvala i po-

držka je od izuzetne važnosti, jer su deca predškolskog uzrasta na nivou kontingentnog samopouzdanja, koje predstavlja zavisnost nivoa samopouzdanja u odnosu na određene spoljašnje ishode, uspehe i neuspehe. Kontingentno samopouzdanje reflektuje uverenja pojedinca o tome šta mora učiniti da bi bio prihvaćen od strane drugih i da bi se osećao vredno kao osoba (McArdle, 2008; McArdle & Duda, 2009). U tom smislu, detetu će ohrabrenja predstavljati uspehi koje ostvaruje u svojim poduhvatima, socijalnim kontaktima, namerama, zahvaljujući kojima će steći sigurnost u svoje snage.

Grafikon 2. U kojim situacijama hvalite decu sa kojom radite?

Poslednje pitanje u anketi odnosilo se na načine na koje vaspitači ukazuju deci na greške. Odgovori su prikazani u Tabeli 2.

Tabela 2. Navedite načine na koje deci ukazuju na greške?

Kategorije odgovora vaspitača	f	%
Razgovorom – ukazujem gde su pogrešila	22	27,5
Podsticaj – Probaj još jednom	16	20,0
Stavljanjem deteta u poziciju drugog	14	17,5
Instrukcija – kako treba	10	12,5
Puštam da sami uvide grešku	10	12,5
Lični primer	8	10,0

Odgovori na pitanje na koje načine vaspitači ukazuju deci na greške su prilično podeljeni. Pretpostavljamo da su se vaspitači rukovodili različiti-

tim dečjim postupcima, te su u odnosu na njih navodili načine na koje reaguju. Značajno je na koji način odrasli kritikuju dete i ukazuju na greške, jer je slika o sebi kod predškolske dece tek počela da se formira. Dok uspesi koje postiže u svojim aktivnostima povećavaju samopouzdanje deteta i doprinose izgrađivanju pozitivne slike o sebi, dotle, zahvaljujući neuspesima, ono stiče svest o svojim ograničenjima. Od toga koliko će ovakve situacije biti česte i kako će se protumačiti detetu, zavisi da li će to postati razlog za snižavanje njegovog nivoa aspiracije, za odustajanje i povlačenje, ili izazov da se, uprkos trenutnom neuspehu, ulože novi naponi za savladavanje prepreka (Kamenov, 1990). Drugi autori ističu još jednu osobinu, a to je osetljivost samopouzdanja. Na osnovu načina na koji osoba dolazi do pozitivne samopercepcije razlikuje se *osetljivo* od *sigurnog* samopouzdanja. Osobe sa osetljivim samopouzdanjem zavise od uspešnosti sopstvenog ponašanja i u velikoj meri koriste različite protektivne strategije za održanje samopouzdanja. S druge strane, osobe sa sigurnim samopouzdanjem reaguju emocionalno na uspehe i neusphe, ali ne dovode svoju celokupnu ljudsku vrednost u pitanje u susretu sa neuspehom, niti se globalno više vrednuju u odnosu na druge nakon uspeha (Kernis, 2008). Nije važno imati samo visoko samopouzdanje, već je bitno i koliko je ono sigurno i otporno na različite uticaje. Ljudi sa visokim, ali osetljivim samopouzdanjem imaju povoljno, ali prilično površno osećanje lične vrednosti, koje fluktuiraju iz dana u dan. Da bi se održalo, osoba stalno mora da se potvrđuje kroz različita postignuća i uspehe (Kernis, Lakey & Heppner, 2008). U tom svetlu, jasno je da je kod dece predškolskog uzrasta samopouzdanje još uvek osetljivo i vrlo podložno uticajima drugih.

Iako je izvršeno istraživanje ispitivalo opšte stavove vaspitača o samopouzdanju i načinima njegovog podsticanja kod dece, ovi podaci nisu beznačajni za dalja istraživanja. Rezultati su pokazali da vaspitači shvataju važnost i značaj samopouzdanja za psihički razvoj deteta, ali je ova tema nedovoljno zastupljena i u samoj vaspitnoj praksi predškolskih ustanova i u programima stručnog usavršavanja.

ZAKLJUČAK

Za razvoj dečjeg samopouzdanja, posle porodice i roditelja, jedna od važnih osoba na ranom uzrastu jeste vaspitač u predškolskoj ustanovi. Njegove uloga su brojne, a u ovom slučaju su to podsticanje, hrabrenje i stvaranje prijatnog i sigurnog okruženja u kome će dete formirati pozitivnu sliku o sebi. U zavisnosti od toga kako vaspitač razume i shvata

važnost razvijanja samopouzdanja, zavisice i postupci, načini na koje će u tom pravcu delovati na dete. Rezultati istraživanja su ohrabrujući budući da veliki broj vaspitača uočava najvažnije elemente samopouzdanja, kao što su: poverenje u svoje sposobnosti, samostalno donošenje odluka, spremnost osobe da slobodno izražava svoja osećanja i mišljenje, svesnost o sopstvenim sposobnostima i nedostacima. I kada su u pitanju pokazatelji dečjeg samopouzdanja, najveći broj vaspitača naveo je slobodno i spontano ispoljavanje osećanja, misli i želja, kao i to da takvu decu odlikuje istrajnost u namerama, da ne odustaju kada naiđu na prepreke i sl. Načini na koje vaspitači pružaju podršku deci ili ih koriguju u ponašanju, takođe su adekvatni i ukazuju na njihovu osetljivost u odnosu na potrebe dece i, što je najvažnije, tim se postupcima ne dovodi u pitanje poverenje dece u sopstvene sposobnosti, odnosno ne ugrožava proces formiranja pozitivne slike o sebi. Rezultati koji se odnose na najznačajnije faktore za razvoj dečjeg samopouzdanja, pokazuju da su vaspitači u najvećem broju istakli važnost porodice. Ostaje nejasno da li je u pitanju izbegavanje odgovornosti, odnosno prebacivanje odgovornosti na roditelje, ili su vaspitači istakli značaj porodične sredine kao nezamenljiv činilac u razvoju samopouzdanja dece.

Istraživanje pokazuje da vaspitači raspolažu određenim strategijama za podršku deci u razvijanju samopouzdanja, ali i ukazuju na neophodnost njihove dalje edukacije kako bi se sprečile neželjene posledice koje može imati nizak nivo samopouzdanja dece, koje se, kako smo videli, može negativno odraziti na njihov ukupan razvoj i može imati trajne posledice. Uprkos nedostacima istraživanja (mali uzorak, neadekvatno postavljena pitanja), smatramo da rezultate ipak možemo uzeti kao osnovu za dalja istraživanja u ovoj oblasti.

LITERATURA

- Aho, S. and Laine, K. (2004). *Minä ja muut – Kasvaminen Sosiaaliseen Vuorovaikutukseen*. Otavan Kirjapaino: Keuruu.
- Anthony, R. (2003). *The ultimate secrets of total self-confidence*. Australia: Total Success Publishing Brisbane.
- Anttila, M., Saikkonen, P. (2012). Supporting Children's Self-esteem. In: *Early Childhood Education*. Helsinki: Metropolia University of Applied Sciences.
- Bolyn, M. (2013). *Self-Esteem Games for Kids*. <http://www.livestrong.com/article/136335-self-esteem-games-kids/> 5.2.2016.

- Borba, M. (2003). *Esteem Builders – A K-8 Self-esteem Curriculum for Improving Student Achievement, Behavior and School Climate*. 2nd Ed. Jalmar Press: Torrance, California.
- Brown, J. D. (2010). High self-esteem buffers negative feedback: Once more with feeling. *Cognition and Emotion*, 24(1389–1404).
- Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. and Huovinen, M. (2009). *Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa*. WSOY: Juva.
- Cloutte, P. (2013). *How to... increase your self-esteem*. London: Mind (National Association for Mental Health).
- Crisp, R. J. & Turner, R. N. (2010). *Essential Social Psychology*. SAGE.
- Fiorentino, L. (2004). *Self Esteem*, book 5, Healthy Child Development. Canada: Jewish Family Services of the Baron de Hirsch Institute.
- Franck, E., De Raedt, R. (2007). Self-esteem reconsidered: unstable self-esteem outperforms level of self-esteem as vulnerability marker for depression. *Behaviour research and therapy*, 45(7) (1531–1541).
- Gera, I., Dotlić, Lj. (1996). *Priručnik za podsticanje dečjeg samopoštovanja*. Novi Sad: Izdavačko preduzeće Matice srpske.
- Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., Rosenblatt, A., Burling, J., Lyon, D. et al. (1992). Why do people need self-esteem? Converging evidence that self-esteem serves an anxiety-buffering function. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (913–922).
- Haapaniemi, R. and Raina, L. (2005). *Yksilöt yhdessä – kasvatust ja persoonan laatu*. As Pakett kirjapaino: Tallinna.
- Havelka, N. (2012). *Socijalna percepcija*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Heatherston, T. F., Wyland, C. L., Lopez, S. J. (Ed); Snyder, C. R. (Ed), (2003). *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (219–233). Washington, DC, US: American Psychological Association, XVII, 495 pp.
- Kamenov, E. (1990). *Predškolska pedagogija*, knjiga prva. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kernis, M. H. (2005). Measuring Self-Esteem in Context: The Importance of Stability of Self-Esteem in Psychological Functioning. *Journal of Personality*, 73(6) (1569–1605).
- Kernis, M. H., Lakey, C. E. & Heppner, W. L. (2008). Secure versus fragile high self-esteem as a predictor of verbal defensiveness: converging findings across three different markers. *Journal of personality*, 76(3) (477–512).
- Lilard, P. P. (2012). *Montesori danas*. Beograd: Propolis books.
- McArdle, S. (2009). Exploring the Development of Perfectionistic Cognitions and Self-Beliefs. *Cognitive Therapy and Research*, 33(6) (597–614).
- McArdle, S., Duda, J. L. (2008). Exploring the Etiology of Perfectionism and Perceptions of Self-worth in Young Athletes. *Social Development*, 17(4) (980–997).

- Miljković, D., Rijavec, M. (2005). *Bolje biti vetar nego list– psihologija dečjeg samopouzdanja*. Čačak: Legenda.
- Milovanović, R. (2014). *Uvod u psihologiju*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka u Jagodini.
- Orth, U., Trzesniewski, K. H., & Robins, R. W. (2010). Self-esteem development from young adulthood to old age: a cohort-sequential longitudinal study. *Journal of personality and social psychology*, 98(4) (645–658).
- Rosenberg, M., Kaplan, H. B. (Eds.) (1982). *Social psychology of the self-concept*. Illinois: Harlan Davidson, Inc., Arlington Heights.
- Sedikides, C., Rudich, E. A., Gregg, A. P., Kumashiro, M., & Rusbult, C. (2004). Are normal narcissists psychologically healthy? Self-esteem matters. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87 (400–416).
- Swann, W. B., Jr, Chang-Schneider, C. & Larsen McClarty, K. (2007). Do people's self-views matter? Self-concept and self-esteem in everyday life. *The American psychologist*, 62(2) (84–94).
- Tennen, H. & Affleck, G. (1993). The puzzles of self-esteem: A clinical perspective. In: R. F. Baumeister, (Ed.) *Plenum series in social/clinical psychology* (241–262). New York: Plenum Press.
- Usmar, J., Hibberd, J. (2014). *Samopouzdanje – kako ga steći*. Beograd: Laguna.
- Vidanović, I. (2006). *Rečnik socijalnog rada*. Beograd: Tiro-erc.
- Vohs, K. D., Bardone, A. M., Joiner, T. E., Abramson, L. Y. & Heatherton, T. F. (1999). Perfectionism, perceived weight status, and self-esteem interact to predict bulimic symptoms: A model of bulimic symptom development. *Journal of Abnormal Psychology*, 108(695–700).
- Zeigler-Hill, V., Besser, A. & King, K. (2011). Contingent self-esteem and anticipated reactions to interpersonal rejection and achievement failure. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 30 (1069–1096).
- Zolten, K. M.A., Long, N. P. (2006). *Children's Self-Esteem*. Department of Pediatrics, University of Arkansas for Medical Sciences Artwork by Scott Snider.

Biljana Stojanović

DEVELOPING PRE-SCHOOLER'S SELF-CONFIDENCE

Abstract. Self-confidence is a positive self-evaluation and belief in one's abilities. Self-confidence influences individual's whole life and the key role in its development has important and close people in child's surrounding such as parents, preschool teachers and his peers. Since self-confidence is a very important aspect of child's emotional development, the purpose of this research is to examine the

preschool teachers' attitude towards the ways that encourage pre-schoolers' confidence. The participants of this research are the preschool teachers (N=80) of the preschool institution "Pionir" in Jagodina. The results show that preschool teachers understand the importance of the development of self-confidence and that they use appropriate methods to point out to children's mistakes. If we take into consideration the most important factor in this issue, preschool teachers believe that this is a family, on one hand, and on the other only few of them say that they as preschool teachers also have the role and responsibility in developing children's self-confidence. The results also point out to the necessity of preschool teachers' education in supporting children to develop self-confidence and to avoid negative influences due to the lack of it.

Key words: self-confidence, self-awareness, preschool teacher, children, preschool age.